

A művészetek szerepe az unitárius vallásos életben.

A templom külső és belső megjelenési formájában kifejeződő művészi szép a templomban végbemenő liturgikus cselekményeknek mintegy a külső keretet adja. Ha a külső keretül szolgáló templomnak úgy építésében, mint belső berendezésében épen a vallásos érzés szempontjából kell elsőrendű szerepet juttatnunk a művészi törekvésnek, nem mellőzhetjük ezt a benne lefolyó liturgikus cselekményeknél sem, mert azok részben a vallásos érzés akarati kifejezései s vonatkozásban állnak az etikai irányú kielégülés keresésével, részben pedig az értelem kapcsolódásai a vallással, ezekről pedig tudjuk, hogy a lélek számára a szép aranypalástjában kell megjelenítődniök.

A liturgikus cselekményekben a templomi gyülekezet vagy aktív, vagy passzív szerepet játszik, aszerint, amint az éneklésben, imádkozásban tényleg résztveszen-e, vagy csak hallgatja azokat a prédikációval együtt. Akármint is legyen, a liturgikus cselekménynek, istentiszteletnek teljes és befejezett egésznek kell alkotnia. Gyülekezeti éneknek, imának, beszédnek — bármilyen dogmatikus színezetű is legyen ez esetleg — tartalmi kapcsolatban kell állni egymással s megjelenési formájukból a szépnek nem szabad hiányozni. Az istentisztelet középpontját a prédikáció alkossa mindig s ehez igazodjék a többi liturgikus cselekmény. Németországban mikor bemegy az ember a templomba, a mutató táblán már előre megjelölve látja az istentisztelet alatt énekelendő összes énekeket annak jelétül, hogy előre megállapították az istentisztelet programját. Így aztán nem történhetik meg, hogy a hit győzelmét hirdető beszéd előtt és után lemondást kifejező, bűnbánó himnuszt énekeljenek mélabús lágy hangnemben.

Az egyházi beszéd célja rendszerint a lélek elhatározása, valamely erkölcsi cselekvésre való rábírás. Az unitárius hittani felfogásból kifolyólag a cselekvés rugója nem lehet a félelem, sem a jutalom reménye, hanem az erkölcsi jónak, mint önértéknek felismerése. Ebből következik, hogy a liturgikus cselekményeket körülölelő művészi törekvéseknek is ezt kell kifejezniök, éreztetniök. Az unitárius egyházi beszéd ennél fogva sohasem lehet jeremiádoknak az elsírása, sem a pokol borzalmainak fantasztikus leírása, sem ótestamentumi átkoknak a szórása. De nem lehet unalmas, száraz értekezés sem. Az unitárius egyházi beszéd legyen a lélek beszéde a lelkekhez, legyen a fölfelé vágyó lélek megnyilatkozása, az Atyához, az Élet igaz szelleméhez vezető útnak keresése. Ne legyen pongyola stílusban elmondott közhelyek, frázisok halmaza, de ne legyen koturnusos pátosszal előadott dodonai kijelentések tömege sem. Az unitárius prédikáció legyen a meggyőződés hangján, a templom ünnepélyes komolységához méltó nyelvvezettel előadott, kellő gonddal kidolgozott szónoki beszéd. Ha a pap hosszabb gyakorlat után sem tud megfelelő beszédet írni, inkább adja elő a mások beszédeit, melyek az ő gondolatkörét fedik, mintsem rossz, művészietlen beszédekkel szoktassa el a gyülekezet tagjait a templomba járástól. A beszéd tartalmasságánál és gondos, művészi kidolgozásánál ne tegyünk különbséget falusi és városi pap között; mindkettő törekedjék arra, hogy gyülekezetének a lehető legjobbat adja, mert a szép, tartalmas beszédet a falusi ember sem veti meg és sokszor bár nem is érti meg teljesen a tartalmat, de a beszéd szépsége mégis vált ki belőle oly érzelmeket, melyek elhatározók lehetnek erkölcsi életére. Az esztétikum, a szép ne legyen mellékes az imádkozó, prédikáló papra, a liturgusra nézve, mert csak így őrizheti meg magát a megszokottá és unalmassá válástól.

Az imádkozásra és prédikációra a gyülekezeti ének készíti elő a híveket. Hogy az éneknek a predikációval tartalmi összefüggésben kell állnia, már volt szó arról, valamint arról is igen, hogy művészi, esztétikai hatás elérése végett a zenét kell első sorban fokozott mértékben igénybe vennünk. „Az egyházi zene már a legrégebb kultúrnépeknel a vallásos érzés fokozására szolgált ünnepélyes istentiszteletek alkalmával“, mondja Herm. Wolff (Kurzgef. Allg. Musiklehre). Ma is ezt a célt szolgálja és mintegy előkészíti a lelkeket az áhitatos imádkozásra, a prédikáció figyelmes, érdeklődő hallgatására. A zene alaptörvénye a feszültség, mely a nyugalmi állapot felé törekszik s már ez az alaptörvény mintegy

predesztinálja a vallásos érzés szolgálatára. Hiszen az emberi lélekben is, akár csak egy zeneműben, az érzelmi és akarati hullámnázások feszültségi csomópontokat hoznak létre, melyek a megnyugvási állapot bekövetkezését kívánják — amit a vallásos érzés kielégülése mozdít hathatósan elő — s egész életünk nyugalma, lelkünk egyensúlya attól függ, hogy ez a megnyugvási állapot a feszültségi csomópontok erejével milyen viszonyban áll: teljesen feloldja-e őket, létrehozza-e a tökéletes kiegyenlítődést, vagy nem? A zene mintegy a jelenségek világa mögé nyúl s lelkünket, e mikrokozmoszt, a mindenség: a makrokozmosz legbensőbb lényegével, lelkével kapcsolja össze s mint a mindenségen átvonuló világakarát hullámnázása csap lelkünkbe és kényszeríti akaratumkat a maga szolgálátaba, az általa mutatott irány követésére.

A zene feszültségeiben lelkünk felviharzása s azok feloldódásában lelkünk megnyugvása fejeződik ki. A zene leghívebb kifejezője a legbensőbb lelki élet hullámnázásainak s azok összefüggésének a jelenségek világa mögötti nagy ismeretlennel. Ezért elképzelni sem lehet vallásos életet zene nélkül, mert hiszen a vallásos felhevülés, a vallásos érzelem kitörésének pillanatában mintegy a mindenség szellemének az emberi lelken való átrendülését véli megérezni az ember s ez átrendülés megérzésének visszhangjaként megzendül ajkán a vallásos ének és az ünnepélyesen előretörő dallamban nyer feloldást a tufeszült vallásos érzelem.

Lelkünk vallásos érzésének megnyugvást kereső vágyakozása sok tekintetben, azokban a dicséret- és zsoltárdallamokban fejeződik ki, melyeket templomainkban szoktunk énekelni. Mily megragadó, mily fölemelő, mikor egy népes gyülekezet ajkán zendülnek meg azok s a sokféle színezetű hang eggyé olvadva, az érzések, vágyak tarka sokfélesége is egy vággyá, egy érzéssé tevődik össze és mint hatalmas áradat hömpölyög a dallam által létesített mederben. De vajjon hol zendül meg a zsoltár, az Istent dicsőítő magasztalás, mint népes templomi gyülekezet közös érzelmének kitörése és kifejezője? Nem mindenütt, különösen nem városi templomainkban, ahol pedig azt várná az ember, hogy a városi közönség fejlettebb művészi érzéke következtében a vallásos érzés fokozott mértékben fogja keresni a megnyugvást, kielégülést az éneklésben, az énekek dallamában levő feszültségi feloldódásokban. A városi gyülekezet nagyon gyakran rábizza az éneklést a kántorra és a liturgikus cselekményben aktíve résztvevő hívek serege helyett átalakul hallgató közönséggé. Ez a jelenség a templom szerepét sajátosan módosítja,

hangversenyterem jellegűvé teszi, hol sokan szórakozást keresnek, nem pedig a vallásos szükségletek kielégítését. Néha e visszasság kifejlődését a kántor is előmozdítja azzal, hogy az imádság és prédikáció közé a gyülekezet éneke helyébe hangverseny darabokat iktat be gyakran a lelkész előzetes tudta nélkül és így a gyülekezet, melynek énekében a lelkésszel való imádkozás áhitatának visszhangja kellene, hogy megzendüljön, akarva, nem akarva hangverseny hallgatósággá alakul át. Nem lehet kifogásunk a vallásos zeneirodalom remekeinek előadása ellen a templomban, de ezt nem a gyülekezet liturgikus cselekményének rovására kell tenni. Németországban remek templomi hangversenyeket hallottam, de sohasem az istentisztelettel kapcsolatban, hanem azon kívül. Az istentisztelet legyen a lelkész és gyülekezet együttes liturgikus cselekménye.

Természetes, hogy városi templomainkban helyet kell adnunk a magasabb zenei igények kielégítésének is vallásos műdarabok előadásával. Föltétlenül szükséges ennél fogva a templomi hangversenyek bevezetése lehetőleg a téli időszakban. Megeshetik, volnának ósdi felfogású emberek, kik ezen megbotránkoznának, de 1—2 hangverseny után ők lennének az eszme legteljesebb támogatói. Lehetőleg minden héten vasárnap délután, esetleg havonként kellene 1—1 hangversenyt rendezni, melynek anyagát úgy kellene mindig összeválogatni, hogy a zeneirodalom klasszikusai mellett régi és újabb egyházi énekeink is helyet nyerjenek énekkari, esetleg orgonakiséretes szóló-előadásban. Ezzel elérnők azt, hogy a közönség megismerné sok énekünk benső szépségét és kedvet kapna — az istentisztelet alkalmával való éneklésre. E célból városi kántorainknak, zeneértő tanárainknak jutna fontos szerep, miből következik, hogy feltétlenül gondoskodni kellene arról, hogy ahol templomi vallásos hangversenyek rendezése lehetséges és szükséges, mindenütt zeneileg elsőrendű kántor legyen, aki szerepének munkájának megfelelő javadalmazásban is részesüljön.

E vallásos hangversenyek részletes tárgyalásában nem bocsátkozhatom, mert az tulesik e dolgozat szűk keretén; azt azonban hangsúlyozom, hogy épen a vallásos érzés esztétikai irányban való kielégülésének a vágya követeli meg magasabb műveltségű és zeneileg képzetebb városi gyülekezeteinknél, hogy e tekintetben valamit tegyünk.

Sokat hallunk templomi éneklésünk vontatottságáról, rithmusatlanságáról, kacskaringózásáról. Ebben van is igazság sok gyülekezetünkre vonatkozólag, de ha különösen faluhelyen nem meg-

felelő az éneklés, annak nagyon gyakran nem a gyülekezet az oka, hanem a kántor, aki csak megadja a hangot s aztán kíséri az orgona jó, rossz akkordjaival a hívek tetszés szerinti énekét, mint a pásztor a csordát. Hogy egy lelkiismeretes kántor, aki nemcsak hangadó, hanem valóságos énekvezér, milyen eredményt tud elérni, azt magam is tapasztaltam egy fiatalabb, ámbiciózus, jó zeneértő és esztétikai érzékkel bíró kántorunk templomában, hol a régi vontatott, cikornyás módszert kifogástalan rithmusú éneklés váltotta fel. Igaz, hogy ez az énekvezér nem csupán kenyérkereseti mellékfoglalkozásnak tekinti a kántorságot, hanem hivatásnak, amibe lelkét, jóérzését és legjobb tudását viszi bele. Ha minden egyházközségünk kántora így fogná fel a dolgot, meg volna oldva a gyülekezeti éneklés rithmusának a kérdése.

Sajnálatos dolog, hogy templomi énekeink közül több elég szép dallamut gyülekezeteink nagy részében nem énekelnek a kántorok nemtörődömsége miatt. Különösen a 16—17. sz.-ből származó régies, ódon szövegű énekeink nem örvendnek közkedveltségnek, pedig azoknak szövege is, dallama is sokszor rejt magában annyi szépséget és művészi becsot, ha nem többet, mint akárhány felkapott, idegenből importált új ének. „Nem minden rossz, ami régi s nem minden jó, ami új“.

Régi énekeink között vannak olyanok, melyeknek eredeti dallamán változtatott, módosított az évszázados használat. Kár a purizmus szent nevében visszaváltoztatni az ilyen dallamokat eredeti alakjukra, mert a használat rendesen a dallamnak idegen lélekből fakadt idegenszerűségeit változtatta át a mi népünk lelki világának megfelelővé s így a visszaváltoztatás csak ront a mi szempontunkból. Az „Erős várunk“ dallama is pl. eltért az eredeti lutheri dallamtól, de azért határozottan kár volna kidobni énekeskönyvünkől azt, mi egészen sajátunkká lett s helyette betenni azt, ami fülünknek mindig idegenszerű lenne.

Falusi vallásos estéink keretében, mihelyt azoknak rendszeres megtartása lehetővé válik, gondot kell fordítanunk az egyházi énektanításra felnőtt híveink között. Meg kell őket tanítani arra, hogy milyen a helyes és szép éneklés; be kell mutatni nekik a vontatott, cikornyázott és a rendes, komoly, ünnepélyes rithmusú éneklés közt levő nagy különbséget; rá kell szoktatni őket, hogy az éneklésben is szeressék és keressék a szépet; föl kell világosítani, hogy az éneklés és ordítás nem azonos fogalmak s aki tul akar kiabálni mást magasabb és mélyebb hangokon, nem bizonyos, hogy szépen

és jól is énekel. Kellő rithmizálással be kell tanítani az ismeretlenebb dallamú énekeket is s fel kell venni azokat a templomban énekelendők közé, hogy változatosabb legyen a gyülekezeti éneklés s ne állandóan ugyanazt az 5—6 dallamot ismételjék.

A vallásos esték helyett vagy hiányában a nyári vasárnap délutánokat is nagyon üdvösen fel lehetne használni a felnőtt hívek énektanítására, akik — tapasztalásból tudom — szeretnek vallásos éneket tanulni is, énekelni is, csak legyen ki lelkiismeretes jóakarattal ebben segítségükre legyen. S ha a pap és énekvezér ezt megcselekszik, minden bizonnyal építő munkát végeznek.

A jó és szép énekléshez megfelelő orgonázás is kell. Sokat vitatkoztak az orgona szerepe fölött, hogy vajjon vezeti-e vagy kíséri az éneket, alája van-e rendelve vagy föléje emelkedik. Álljon valaki a vitázók bármely pártján, nem osztom nézetét. Az orgonázás sem nem vezet, sem nem kísér, hanem együtt halad az énekléssel, a kettő együtt alkot egy egészet. Aki a többszólamúság lényegét, a harmonia-tan esztétikáját, törvényeit ismeri, az tudja, hogy minden szólamnak megvannak külön a maga feszültségi csomópontjai, emelkedései, esései s az összhangzatosság, a többszólamúság ezeknek a különálló feszültségeknek, feszültségi feloldódásoknak egymással való küzdelmét, közös feszültségbe egyesülését és feloldódását, az együttes emelkedésben és esésben való részvételét, sajátos szerepét mutatja be. Az orgonajáték ezt a küzdelmet tárja a hallgató elé. Az orgonajátékban végbemenő eme közdelembe kapcsolódik bele a gyülekezet éneklése, amely az énekdallam megfeszüléseinek és feloldódásainak egymásutánosságában, a dallam befejeződésével létrejövő megnyugvásban egy oly kozmikus hullámozást mutat be, mely vagy párhuzamosan halad az orgonajátékban kifejeződő közdelemmel vagy néha keresztezi azt, azonban minden esetben ölelkezik vele és egymást kiegészítik.

Ebből következik, hogy az orgonajáték nem lényegtelen, hanem nagyon is fontos része az istentiszteletnek s kárhoytatandó az a kántor, ki nem fordít semmi gondot az orgonázásra s játszik — közszólás szerint — blindre. Az előjátéktól az utójáték befejező üteméig kifogástalan játékkal kell közreműködni mindvégig a gyülekezeti éneklés és az istentisztelet szépségének emelése céljából. Rossz orgonázással el lehet rontani a legjobb gyülekezeti éneklés esztétikai hatását is, jó orgonázással azonban az éneklésnek, sőt a dallamnak hiányait is jóvá lehet tenni, el lehet enyészteni, épen az orgonázás és gyülekezeti éneklés között levő, fennebb vázolt

viszony alapján. Énekvezéreink szeretnek az orgonák általános rosszaságával előhozakodni, mikor a sok rossz orgonázásról van szó. Tagadhatatlan tény, hogy igen sok egyházközségünkben rossz, kiselejtezni való orgona van, de ezzel szemben az is igaz, hogy a jó orgonista rossz orgonán is több művészi szépet tud produkálni, mint a rossz orgonista jó orgonán.

A fő az, hogy a szép, az igazi *művészi szép* érvényesüljön mindenütt vallásos nyilvános életünkben s templom, istentisztelet, prédikáció, ének, zene, minden hirdesse, hogy az unitárius vallás nem csupán a rideg józan észé, hanem a melegen érző szivé is s ki tudja elégiteni ennél fogva a vallásos érzés esztétikai irányú szükségletét is.

*

Az eddig elmondottakban bemutatni törekedtem nagy vonásokban, hogy a mi unitárius nyilvános vallásos életünkben a művészetek mely ágai játszanak szerepet s ez a szerep hová és meddig terjedhet ki. Nagyjában megjelöltem a teendőket is, melyek ránk várnak a művészetek nagyobb mértékű felkarolásánál vallásos életünkben. Hogy megtegyük azokat s ezáltal a vallásos lelkek esztétikai irányú kielégülését is az eddiginél fokozottabb mértékben elősegítsük, a kor parancsolja. A modern ember igényeinek megfelelő művészetet kell bevinni templomainkba, istentiszteletünkbe, hogy a vallásos érzésnek semmiféle szükséglete se maradjon kielégítetlenül. Csak így akadályozhatjuk meg a vallásos közömbösség, hideg egyháziatlanság kifejlődését híveink lelkében s csak így keltethünk érdeklődést vallásunk iránt azok lelkében, akik keresik a kor kulturális követelményeinek megfelelő vallást.

Azonban minden törekvésünk kárba vesztet, ha olyan papok állnak egyházközségeink élén, kik nélkülözve a művészi képzettséget és érzéket, nemcsak hogy vezetők nem tudnának lenni a művészetek nagyobb szerephez juttatásában, sőt még akadályul szolgálhatnak a művészi törekvések érvényesülésénél. Itt kell legelső sorban segíteni. A vallásos művészet szempontjából és érdekében ne csupán a kántorképzés foglalkoztasson, hanem a papképzés is. Ha a multakban több művészi érzékkel bíró papjaink lettek volna, sok értékes műkincsünk nem kallódott volna el, sok művészietlen templomunk helyett izlésesebb, szebb templom épült volna és sok egyházközségünkben magasabb nívón állna a gyülekezeti éneklés. A teológián nemcsak tudományos, de bizonyos fokú művészi képzést is kell nyernie a leendő papnak. Föltétlenül be kell vezetni

A művészetek szerepe az unitárius vallásos életben.

a teológiai tantárgyak közé a művészettörténelmet, különös tekintettel az egyházi művészetre és az esztétikát. Kevesebb száraz tudományt, több erkölcsi és esztétikai érzéket adjon a teológiai akadémia növendékeinek s akkor oly papság fog keletkezni, mely egy évtized alatt többet fog építeni egyházi és vallásos életünk templomán, mint egy száraz tudományokkal teletömött, de laza erkölcsi felfogású és művészi érzékkel, művészi meglátással nem rendelkező papság egy évszázad alatt.

Unitárius vallásunkban nagy eszmei érték van, melynek az emberiség közkincsévé kell válnia, de addig ez nem következik be, míg a mi föltárt aranybányánkká nem lesz. Szűkkeblűség, maradiság, nemtörődés és tudatlanság ne legyenek akadályai annak, hogy e gazdag eszmei tartalmat, értéket feltárva, a szép aranypalástjában állítsuk önmagunk és a világ elé.

(Vége.)

Zoltán Sándor.

Élethivatás és erkölcsi autonomia.¹⁾

(A székeskeresztúri unitárius diákkonferencián tartott előadás.)

Tegnap még az iskola padjaiban ültetek. Ma bezárul mögöttetek az iskola kapuja s holnap ki kell lépni az életbe. Eddig minden lépésetek elő volt írva. Ma megszűnt a heteronom törvényhozás. Holnap saját magatok törvényhozása alá kerültök. Tegnap még egész munkátok receptív volt, befogadó, elsajátító. Ma már a teremtő és alkotó munka kezdődik. A gyermekkor boldog, verőfényes korszaka eltűnt. Kicsi nektek már az a világ, nem érzitek jól magatokat benne. Kapujában álltok egy új világnak, melynek útjai még ismeretlenek előttetek. Mindkét világban idegenül érzitek magatokat: a régiben, melyből már kinőttetek s az újban is, melyben még nem vagytok otthon.

A serdülés, a második megszületés vajudó krízisét élitek. A remények, nagyratörő tervek, az álmok és ábrándok hősi kora ez, mely sok ballépésen, sok tévedésen s lelki forrongások zavaros hullámain keresztül vezet, míg végül az ifjú ember megtalálja önmagát, míg kialakul az én.

Elindulnátok tehát, de még az első lépés megtétele előtt elétek mered az a kérdés: hová? merre? A teremtő munka és tevékenység életünkben azzal indul meg, hogy keressük igazi hivatásunkat. Ez az útkeresés minden fiatal embernél súlyos probléma s boldog az, akinek a kor meghozza az égető kérdések megoldását s megadja a feleletet arra a kérdésre, hogy mi végre van itt a földön?

¹⁾ Források: G. Grunwald, Die Pädagogik des zwanzigsten Jahrhunderts. 1927. Freiburg im Breisgau. Eduard Spranger: Psychologie des Jugendalters, Leipzig, 1925. R. Liebenberg: Berufsberatung. Methode und Technik, Leipzig, 1925. Berufsberatung, Berufsauslese, Berufsausbildung. (Landesveröffentlichung zum Reichsarbeitsblatt 32. Sonderheft.), Berlin, 1925. H. Sachs: Probleme und Methoden der systematischen Berufspsychologie. Psychologie und Berufsberatung. Langensalza, 1925. E. Krieck: Philosophie der Erziehung, Jena, 1925. Ionas Cohn: Geist der Erziehung.